

De waarachtige Verryzenis

JESU CHRISTI

UIT DEN DOODEN,
Tegen B. DE SPINOSA

En zyn Aanbangers verdedigt,

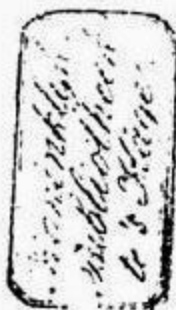
In een Predicatie bevestigd, in de
Christ-Lutersche Gemeente van 's Graven-
hage, op den H. Paaschdag, in 't Jaar
onzes Zaligmakers, 1704.

Benevens een naukeurige Levens-beschry-
ving, van dezen Beruchten Wysgeer, zo uit zyn
nagelate Schriften als mondeling verhaal van
nog in 't leven zynde geloofwaardige Per-
foonen, zamengesteld

Door

JOHANNES COLERUS,

Hoogduitsch Predicant van voornoemde Gemeente.

A M S T E R D A M,

By HENDRIK BURGERS, Boekverkoper in de
St. Annestraat, 1732.

Korte , dog waaragtige

LEVENS-BESCHRYVING,

Van

BENEDICTUS de SPINOSA,

Uit Authentique Stukken en mon-
deling getuigenis van nog levende
Personen , opgesteld.

Door

JOHANNES COLERUS,

*Hoogduitsch Predicant der Luter-
sche Gemeente in 's Gravenhage.*

A R T I C U L I.

Spinozaas afkomst en Geslacht.

DEze wereltberoemden Wysgeer
Baruch de Spinoza (van zyn
Joodsche Ouders aldus genaamt,
welke Naam hy naderhand , wanneer
hy

hy zig van't Jodendom afgezonderd hadde, zelfs verandert, en zig in zyn Schriften en Brieven die van Benedictus de Spinoza gegeven heeft,) is geboren tot Amsterdam, in de Maand van December, des Jaars 1633. De dag zelve laat zig uit zyn sterfdag ligt narekenen. Alhoewel men in 't gemeen van hem schryft dat hy arm, en van een geringe Afkomst zoude geweest zyn, 't is egter zeker, dat zyn Ouderen deftige en wel bemiddelde Portugeesche Joden waren, hebbende in een vraay Koopmans huis op de Burgwal naast de Oude Portugeeze Kerk gewoont. Voorts gaven zyn Zeden, Manieren, Vrienden, Magen, en verdere Nalatenfchap van zyn Ouderen een genoegzaam getuigenis, dat hy van geen flegte, maar van een meer als gemeene opvoeding was. Hy hadde twee Susters, Rebecca en Mirjam de Spinoza, zynde de laaste uitgehylikt aan een Portugeesche Jood Samuel Carçeris, wiens zoon Daniel

Carceris zig als mede Erfgenaam van B. de Spinoza, na deszelfs overlyden, heeft aangegeven, gelyk 't uit een Notariale Volmagt, ten dien einde door de Notaris Libertus Loef, in 't Jaar 1677. den 30 Maart, ten behoeve van St. Hendrik van der Spyk, gewezen Huisheer van den Overledenen, opgesteld, is blykende.

A R T I C U L II.

't Begin van zyn Studien.

Spinoza van Natuure met een fchrandere geest, en een gaauw verstand begaaft zynde, en een groote lust tot de Latynsche Taal hebbende, wierd eerst door een Hoogduitsch Student dagelyks eenige uren daarin onderwezen, tot hy daar na besteed wierde ter onderwyzinge van dien berugten Leer- en Geneesmeester, Frans van den Ende, die te dier tyd binnen Amsterdam veele van de voornaamste
Koop-

Koopluy kinderen met grooten roem informeerde; zoo lang tot men gewaar wierde, dat hy zyn Leerlingen wat meer als Latyn, namentlyk de eerste Zaden en Grondbeginzelen van Ongodiftery, zagt by te brengen. Hier van zyn my verfchelde Voorbeelden bekent van deftige lieden, die naderhand zelfs het Ampt van Ouderlingen in onze Amfterdamfe Gemeente bekleed, en 't hare Ouderen nog in 't graf dank geweeten hebben, datfe haar de Schoole van deze Godverzaker by tyds ontnomen hadden. Voornoemde van den Ende, hadde een eenige Dogter, die zelfs in de Latynfche Taal zoo vaardig was, dat fe haar Vaders leerlingen daarin, als mede in de Zangkonft quam t'Onderwyzen. Van deze heeft Spinoza dikwils verhaalt, dat hy zin in haar had gekregen, om haar ten Egt te nemen, alſchoon fe vry wat mank en mismaaft van lichaam was, alleen door haar fchrande Verftand en uitmuntende Geleerdheid

heid aangeprikkelt. Dog zyn Medeleerling de Heer Kerkring, geboortig van Hamburg, zulks wel haast bemerkende en jaloers daar over werdende, gewon eindelyk hare gonst (waar toe een kostelyke Parelfnoer, zynde eenige duizenden waardig, van hem aan haar geschonken, niet weinig help) zoo dat ze hem tot haar Egtgenoot verkoos, na hy alvorens zyn eige Godsdienst, te weten die van de Augsborgsche Belydenis, verloochent, en de Roomsche aangenomen hadde. Ziet hier van de Heer Bayles Dictionaire Historique & Critique, Tom. 3. Edit. Secundæ Anno 1702. tot Rotterdam gedrukt; pag. 2767. Als mede D. Kortholti tractatum de tribus Impostoribus Edit. 2dæ. in præfatione à filio præfixa. Van den Ende zelfs in Holland al te bekend werdende, begaf zig naar Vrankryk, en geneerde zig aldaar met de Praëtyk van zyn Genees-kunde, hebbende ten laatsten een ongelukkig einde genomen.

men. De Heer Bayle in 't leven van Spinoza , door F. Halma Vertaald , pag. 5. verhaalt , dat hy in Vrankryk , om eenig toeleg op het leven vanden Dauphin , zoude opgehangen zyn ; hoewel andere die hem aldaar gekent hebben , en zeer gemeenzaam met hem zyn omgegaan , andere redenen hier van bybrengen , te weten , dat hy een Provintie van Vrankryk gezogt heeft te bewegen , om hare oude Voorregten weder te verkrygen , en zoo doende , den Franffen Koning binnen 's Lands wat moite te verwekken tot verligting van onze te dier tyd gedrukte Nederlanden , ten welken einde hem ook eenige Schepen hier van daan zouden toegezonden worden , die egter te laat quamen. Althans indien het eerste waar was , men zoude hem een veel fwaardere straffe hebben doen uitstaan.

ARTICUL III.

*Begeeft zig eerst tot de Godgeleerdheid,
daarna tot de wysgeerte.*

Spinoza de Latynsche Taal nu verstaande, begaf zig voort in zyn jeugt tot de Godgeleerdheid, en oeffende zig eenige jaren in dezelve; maar zyn verstand en oordeel van dag tot dag ryper werdende, en hy zig zelve tot het onderzoek van natuurkundige zaaken bequamer vindende, liet dezelve varen, en leide zig geheel en al op de wysgeerte. Lang zocht hy naar een goed Leermeeester, en Schriften tot dit zyn oogmerk dienende, tot hy eindelyk die van Renatus Descartes te lezen kreeg; waarvan hy dikwils voorgaf 't grootste ligt in zyn natuurkunde ontfangen te hebben, en dat hy daardoor geleerd hadde, niets aan te nemen, als 't gene hem met gezonde en verstandige redenen kon goed ge-

gemaakt werden. Hierdoor wierd hy gewaar, dat de beuzelagtige leerlessen en stellingen der Joodsche Rabynen hem in zynen kraam niet en dienden, als steunende slegs op hun gezag, en gewaande Goddelyke ingevingen, maar niet op vaste gronden en redenen. Dienvolgens begon hy ook den omgang met de Joodsche Meesters hoe langs hoe meer te myden, en zelden in hare Synagoge te verschynen; waarom zy een haat op hem wierpen, vermoeden dat hy van haar uit, en tot het Christendom zoude overgaan; alhoewel hy het zelve nooit aangenomen, nooit den Heylige Doop ontfangen, nog zig tot eenige gezindheid begeven heeft; uitgenomen dat hy na zynen afscheid uit het Jodendom veel omgangs met eenige geleerde Menno-niten hadde, dog ook met die van andere belydenissen. De Heer Bayle in 't leven van Spinoza door F. van Halma vertaalt p. 6, 7, 8. Verhaalt dat de Joden hem een jaarlykse pensioen of

of wedde beloofd hadden, om flegts by haar te blijven, en om de fleur maar ter Kerken te gaan. 't Zelfde heeft hy dikwils zoo aan zynen huisheer, als aan andere betuigd, voorgevende dat voornoemde pensioen tot 1000 guldens vastgesteld was, dog hy voegde altoos daarby, dat hy om geen 10000 guldens met zodanigen huik ter Synagoge wilde gaan, overmits hy alleen waarheid zegt, en geen schyn, Voornoemde Heer Bayle schryft mede, dat Spinoza op een zekeren tyd uit de Schouwburg komende, van een Jood aangerand wierd, die hem met een mes een ligte snee over zyn troonie gaf, en dat hy vermoed hadde, dat zulks op zyn leven was gemunt geweest. Dog de huisheer van Spinoza benefens zyn liefste, byde nog in leven zynde, zeggen my dat hy haar zulks dikwils op een andere wyze verhaalt hadde; te weten dat hy op zekeren avond uit de oude Portugeesche Synanoge komende, met een pijnjaard

jaard aangerand wierde, 't welk hy ziende, zig omkeerde, en dus de steek door zyn klederen ontving, waarvan hy nog een rok tot een geduurige gedagtenis bewaarde. Dit voorval gaf hem egter aanleyding om buiten Amsterdam te gaan wonen, en aldaar zyn natuurlyke bespiegelingen in de stilte voort te zetten.

A R T I C U L IV.

Maar nauwelyk was hy van de Joden uitgegaan, of se stelden haar Kerkelyk geregt tegens hem te werk, bannende hem opentlyk uit hare Synagoge en gemeenschap. Dat dit inderdaad zoo geschied is, heeft hy zelfs dikwils be-
 tuigt, willende hierom van dien tyd af met geen van haar meer spreken of ver-
 keeren. De Heer Bayle en D: Musæus verhalen het mede. Amsterdamsche Joden, die hem zeer wel gekent hebben, zeggen my, dat haar zulks wel bewuist is, en dat hunnen ouden Cha-
 cham

cham Abuabh, een Rabbi te diertyd onder haar van een groot aanzien, hem in den ban gedaan heeft. Ik heb by deszelfs zoonen 't formulier daarvan zoeken te bekomen, maar te vergeefs, nadien zy zig ontschuldigden van het zelve onder hares Vaders nagelate Schriften niet gevonden te hebben, schoon ik wel bemerkte, dat zy niet garen daarvan wilden afscheiden. Hier in 's Gravenhage, vraagde ik eens een geleerde Joode, wat formulier zy in 't uitbannen van een apoostaat gebruikten, die my ten antwoord gaf, dat het zelve maar in korte woorden bestond, en by Maimonides in zyn tractaat *Hileoth Thalmud Thorah. Cap. 7 v. 2.* Te vinden was. Anders hadden weleer de Joden, na 't gemeene gevoelen van de verklaarders der Goddelyke bladeren, drierley soorten van ban; hoewel de geleerde Johannes Seldenus in zyn Boek de *Zynedrus veterum Hebræorum Lib. 1. Cap. 7. pag. 64.* Slegts twederley Ban onder de Joden gebruikelijk,

kelyk, toestaat; waarvan de eerste twee verscheyde trappen hadde. De eerste soort van den ban, wierd by haar niddui genaamt een uitstoting of afzondering van de gemeente, voor een zekeren tyd, ze deden alvorens een scherpe bestraffing en waarschouwing aan de schuldige, gevende hem 7 dagen tyd, om zig binnen dezelve van zyn quaad te zuiveren, en van zyn schuld los te maken. Dit niet geschiedende, zoo volgde een uitsluiting, by haar de kleine ban genaamt; als wanneerse nog 30 dagen, of een maand lang wagteden, of hy misschien tot inkeer mogt komen. Binnen dezen tyd moest zig, de gebanne 4 ellen lang van andere menschen afzonderen, dervende niemand met hem omgaan, als alleen die gene, die hem spys en drank toeryken. De Heer Johannes Jacobi Hofman in zyn Lexicon. Tom. 2. pag. 213. Voegt hier by, dat niemand met hem eten of drinken of in 't bad gaan mogt; dat het hem egter vrystond in

de

de Synagoge te gaan, om te leeren en aan te hooren; dog zoo hem binnen voornoemde 30 dagen, een zoon geboren wierd, zoo en wilden se dezelve niet befnyden; quam hy te sterven, hy wierd niet beklaagd nog betreurd, en tot zyn geduurige fchande wierpen ze of een groote steenhoop op zyn graf, of se wentelden een groote steen daarop. De Heer Willem Goeree in zyn Joodsche oudheden Tom. 1. pag. 641. Geeft voor, dat niemand in Israëlooit met een eigentlyk zoo genaamde uitbanning zy gestraft geworden, maar nog Joodsche nog Christelyke verklaarders der Heylige bladeren zullen hem dit toestaan, bewyzende veelmeer het tegendeel.

De tweede soort van uitbanning wierd genaamt Cherem, een uitstoting uit de Synagoge, vergezelschap met verschrikkelyke vloeken, in't gemeen genomen uit Deut. 28. Gelyk D. Dilherr Tom. 2. Disput. Read. & Philolog. pag. 319. Zulks wydloopig
aan-

aanwyft, en de geleerde Engelsman John Lightfoot in zyn Hebreufche uuren over 1 Cor. 5: 5. Tom.2. Oper. pag. 890. Zegt, dat deze Ban op den eerften plag te volgen, wanneer de gebanne naa 't verloop van 30 dagen niet ten voorschyn quam, om zig van zyn quaad en fchuld te zuiveren Zynde dezelve de tweede trap van de kleyne Ban. Hy gefchiede in d'openbare vergadering, werdende de vloek uit de Wet van Mofes opentlyk over de fchuldige uitgesproken. Men ftak ligten aan, die zoo lang branden, als het lezen van de vloek-woorden duurde; dezelve ge-eindigt zynde, blufchte de Rabbi de kaarfen uit, om daardoor aan te wyzen, dat deze mensch van 't Godde-lyke Licht berooft was. Yemand aldus gebannen zynde, mogt niet meer ter Synagoge komen om daarin te leeren en aan te hooren, duurende zulk's mede den tyd van 30 dagen, die men naderhand tot 60 of 90 uitftrekte, of de gebanne binnen dezelve tot erken-

tenis van zyn zonden komen mogt; zulks niet geschiedende, zoo volgden eindelyk.

De derde soort van uitbanninge by haar Schammatha genaamt, een uitstoting zonder hoop, van ooit weer in de gemeenschap der Kerk en des Joodschen volks opgenomen te werden. Dit was eigentlyk haren zoo genaamden grooten Ban. Eertyds waren se gewoon de bazuinen te blazen. Wanneer de Rabbi dezelve in de vergadering uitsprak, om een yegelyk die hem hoorde een schrik in te jagen. Door dezelve slooten se de misdadige uit van alle menschelyke hulp en bystand, en van alle Goddelyke genaden-middelen, overgevendende hem aan 't gestrenge oordeel Gods tot zyn eeuwig verderf. Veele houden 't daar voor, dat deze Ban Schammatha even dezelve is, dien den Apostel 1 Cor. 16: 22. noemt, Maran Atha; wanneer hy zegt; is 't dat yemand den Heere Jesus Christus niet lief heeft, die zy Anathema, Maharam

ram, Motha, of gelyk het eigenlyk luid, Maran Atha; Hy zy verbannen ter doot toe; of volgens de vertaling van andere ~~מִן~~ ~~רַב~~ de Heere komt, te weeten om hem te oordeelen en te straffen. Het Jodendom geeft voor dat deze Ban van den H. Enoch ingestelt, en by overlevering tot hare handen gekomen zy.

Aangaande de redenen waarom fy ymand in den Ban deden, soo werden van de Joodsche Meesters twee voornamte ten dien einde bygebragt, volgens 't getuigenis van de geleerde Lightfoot Loc. Cit. te weeten: 't geschiede of om gelds of om Epikuristery willen.

Om geld, wanneer de schuldenaar van den Regter ter betaling veroordeelt was, en egter deselve weigerde. Om een Epikurisch leven, als ymand een Godslasteraar, afgodendienaar, Sabbathschender of verloochenaar van haren Godsdienst geworden was. Want dus beschryvense een Epikurist in't

Thalmudisch Tractaat Sanhedrin Fol. 99. Dat hy een is die Gods Woord veragt, die met de leerlingen der wyzen spot, en die met zijn tong quade dingen tegen God spreekt.

Aan een zoodanige gaven se geen tyd, maar hy wierd terstond in den Ban gegaan. Op den eersten dag van de week door den dienaar van de Synagoge geroepen zynde, en niet verschynende: zoo moest de dienaar opentlyk beregt daar van doen, seggende; Ik hebbe uit bevel van de Overste der schoole N. N. hier geroepen, maar hy en wilde niet verschynen: de Excommunicatie geschiede als dan schriftelyk en wierd de gebande door voornoemden dienaar geïnfinueert, zynde dit haar Scheda Excommunicationis ofte Banbrief, waar van ook andere een Copy kosten krygen, mits den schryver daar voor betalende. Dog zoo hy verscheen, en egter halfstarrig bleef, geschiede dezelve mondeling, werdende daar by met vingeren op hem gewesen. De
Heer

Heer Lightfoot Loc. Cit. brengt uit de oude Joodsche Schriften nog andere 24 oorzaken te berde , waarom sy ymand verbanden , te wydloopig om hier ter neer gestelt te werden.

Nopende eindelyk 't Formulier , 't geense zoo in hare mondelyke als schriftelyke Excommunicatie gebruikten , zoo ging de schuld en oorzaak voor af , waarom zulks geschiede , gelyk de Heer Seldenus Loc. Cit. pag. 59. Uit Maimonides aanwyft , waar op deze korte vloek volgde. Dese N. N. zy in Niddui , Clerem , of Schammatha. Hy zy afgezondert , of verbannen , of gantsfelyk uitgeroeit.

Ik heb lang na 't een of 't ander Formulier van den Joodschen Ban gezogt , maar van geen Jode verkrygen konnen , tot dat de geleerde en in de Oude Schriften der Joden zeer ervarene Heer Surenhusius Hoog Leeraar der Oostersche Talen in de Illustre Schole tot Amsterdam my den Algemeenen Joodschen Ban , uit het boek der Joodsche

plegtigheden Colbo genaamt , benefens eën Latynsche Overzetting heeft ter hand gestelt ; zynde voornoemde Ban mede te vinden in 't boek van de Heer Saldenus de Jure Naturæ & Gentium Lib. 4. c. 7. pag. 524. sqq. we hebben deselve den Nederduitschen Lezer ten gevalle aldus overgezet.

*Formulier van den Algemeenen
Joodschen Ban.*

VOlgens het Raad-besluit der Engelen en uytpraak der Heyligen verbannen wy , verfweren wy , stoten wy uit , verwerpen , vervloekken en vermaledyen wy. Na de wil van God en zyn Kerk , door dit Wetboek met zyn 613 geboden daar in opgetekent , met dien Ban waar mede Jofua de Stad Jericho verbant heeft , of met dien vloek , waar mede Elifa de jongens en zynen knecht Gehafi vervloekt heeft ; en met die uytbanning , waar mede Barak Meros uytgebannen heeft , en met dien

dien verbanning , waar mede wel eer de Leden van den grooten Raad gewoon waren te Bannen , en met dat Bannissement , waar mede Raf Jehuda Ezechiels Zoon zynen Knecht gebannen heeft , (Gemarat Tit. Keduschin fol. 70.) en met alle die bannen , vermaledyingen , vervloekingen , uitstotingen en affonderingen , dewelke geschiet zyn sint de tyd van Moses onsen Leeraar tot op den hedigen dag ; in de naam van Achthariel (werdende genaamt) Jah , de Heere der Heirscharren ; in de naam van de Groot-vorst Michaël ; in de naam van Metatteron , wiens naam is gelyk die van zyn Meester ; in de naam van Sardaliphon , vleggende kranffen voor zyn Meester (dat is , brengende de gebeden van Israël voor God den Heere) in de naam , die 42 letteren begrypt) te weeten

In de naam van Hem , die aan Moses in de doorenbosch verschenen , is ; in die naam door dewelke Moses de

Roode Zee geklooft heeft ; in de naam van Hem (die gezegt heeft) Ik ben die ik Zyn zal, door het geheimenis van den grooten naam Gods JEHOVA, door de Schrift van de twee Taaffelen des Wet, in de naam des Heeren des Gods der Heirscharen wonende boven de Cherubinen, in de naam der Globen en Raderen (die Ezechiel gezien heeft,) der heylige Dieren, en dienstbare Engelen, in de naam van alle heylige Engelen die den Alderhoogsten dienen (verbannen wy) een yder zoon of dogter van Israël, dewelke zelfs een eenig Kerkelyk besluit eenigzints alwillens overtreden, 't geen haar om te houden voorgelegt word. Hy zy vervloekt voor den Heere de God Israëls zittende boven de Cherubynen. Hy zy vervloekt uyt de mond van dien eerwaarden en onzaggelyken Naam, die op de groote Verzoendag uit de mond van den Hogenpriester ging. Hy zy vervloekt in den Hemel en op der aarden. Hy. zy vervloekt uit

uit de mond van den Almogenden God. hy zy vervloekt uit de naam van de Groot-vorst Michaël. Hy zy vervloekt uit de Naam van Metatteron, wiens naam is gelyk die van zyn Meester (om dat het woord Metatteron volgens zyn letteren een gelyk getal uitmaakt met het woord Schadai d'Almagtige, te weeten 314.) Hy zy vervloekt uit de naam van Achthariel Jah Heere der Heirscharen. Hy zy vervloekt uit de mond der Seraphim der raderen en heylige Dieren, mitsgaders dier dienstbare Engelen, dienende voor 't aangezigt des Heeren in Heiligheid en reynigheid.

Is hy geboren in de maand Nifan (Maart) wiens opperste Wag-engel, die deselve bestiert, Uriel genaamt wert, Hy zy vervloekt uit zyn mond en uit de mond van zyn geheele Wag.

Is hy gebooren in de maand Ijar (April) wiens opperste Wag-engel, die dezelve bestiert genaamt wert Zephaniel, hy zy vervloekt uit zyn mond,
en

en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Sivan (May) wiens opperste Wagt-engel, die de zelve bestiert, Amniel genaamt werd, hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Thammus (Junius) wiens Opperste Wagt-engel die dezelve bestiert, Peniel genaamt werd, hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Abh (Julius) wiens Opperste Wagt-engel, die de zelve bestiert, genaamt werd Barkiel, hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Elul (Augustus) wiens Opperste Wagt-engel, die dezelve bestiert Periel genaamt werd, hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Tisri (September), wiens opperste Wagt-engel, die dezelve bestiert, Zuriel genaamt werd, hy zy vervloekt uit

uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Marcheseh van (October) wiens opperste Wagt-engel, die dezelve bestiert, genaamt wert Zachariel, Hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Kislev (November) wiens opperste Wagt-engel, die dezelve bestiert, genaamt word Adoniel; Hy zy vervloekt uit zyn mond, en uyt de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Tevat (December) wiens opperste Wagt-Engel, die dezelve bestiert genaamt werd Anaël, Hy zy vervloekt uyt zyn mond en uyt de mond van de geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Schevat (Januarius) wiens opperste Scherm-engel die dezelve bestiert, genaamt werd, Gabriel, hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Is hy geboren in de maand Adar (Februarius) wiens opperste Wagt-engel, die de zelve

ve

ve bestierd genaamt werd Rumiël, hy zy vervloekt uit zyn mond, en uit de mond van zyn geheele Wagt. Hy zy vervloekt uit de mond van de 7 Engelen, die over de 7 dagen van de week gestelt zyn, en uit de mond van haar gehele Wagt en hulp-bende. Hy zy vervloekt uit de mond van de 4 Engelen, die over de 4 beurtwisselingen des Jaars gestelt zyn, en uit de mond van haar geheele Wagt en hulp-bende. hy zy vervloekt uit de mond van de 7 Kragten, hy zy vervloekt uit de mond van de Vorsten des Wets, dewelke de naam voert van Kroon en Zegel, hy zy vervloekt uit den mond van dien grooten sterken en vreeffelyken God. Wy bidden dat hy verbroken werde, dat sijn val haastelyk geschiede. God de God der Geesten wil hen voor al het vleesch verderven en verdelgen. God de God der Geesten wil hem voor al het vleesch vernederen. God de God der Geesten wil hem voor al het vleesch onderdrukken. God de God der Geesten

sten wil hem voor al het vleesch uitroeyen. De verbolgentheid des Heeren , en een smertelyke stormwind moet vallen op het hoofd der goddelozen. De worg-engelen moeten op hem aanvallen , hy zy vervloekt waar hy zig keert of wend , zyn ziel moet met verschrikking van hem gaan , hy moet aan een benauwe keel sterven. hy moet het perk van zyn leven niet overtreden nog te buiten gaan , God slaa hem met teering , met een heete koorts , met brand , met vierigheid , met het svaart . met droogte , en met heet schurft ; en hy vervolge hem , tot dat hy hem gantschelyk verdelgt heeft , zyn svaart moet hem door zyn hart varen , en zyn boog verbroken worden , hy moet worden gelyk het kaf voor den wind , en de Engel des Heere dryve hem weg ; zyn weg zy duister en slibberig en de Engel des Heeren vervolge hem : zyn verwoefting moet hem onvoorsiens overkomen , zyn net 't welk hy in 't verborgene

ne

ne gelegd heeft, moet hem verstriken, hy verstote hem uit het licht in de duysternis, en hy veldryve hem van den aardbodem, angst en benauwtheid moeten hem omgeven, zyn ooggen moeten zyn ballingschap zien, en hy moet de grimmigheid des Almagtigen drinken, hy zy bekleed met den vloek als met zyn kleed, zyn huid moet opgevreten werden, en God roeye hen uit eeuwiglyk en stote hem uit zyne hutte. De Heere vergeve hem zyn zonden niet, maar de toorn en yver des Heeren moet roken over dien man, en op hem moeten rusten alle vloekken die in dit Wetboek geschreven zyn, ende de Heere delge zyn naam uit van onder den Hemel, en scheide hem af ten quade, van alle de Stammen Israëls; na alle vloekken des Verbonds in dit Wetboek opgeteekent. Maar gy, die nog beden in 't leven zyt, hangt de Heere uwen God aan, hy die Abraham, Isaac, Jacob, Mofes, Aaron, David, Salomo

lomo, de Propheten Israëls, en Godvrugtige onder de Heydenen gezegent heeft, die zegene ook dese gantsche heilige Gemeente, beneffens alle andere heilige Gemeentens, uytgenomen hem, die dezen Ban overtreet, God wil haar na zyn barmhertigheid bewaren, behouden, en haar uit alle benauwtheid en ellend verlossen: hy wil hare dagen en jaren verlengen, en zynen zegen en gedyen zenden tot alle de werken haren handen, hy verlosse haar in 't kort, t'effens met het geheele Israël. En dus geschiede zyn Wil en welbehagen. Amen!

Overmits nu Spinoza zig van de Joden afgezondert, hare Meesters tegengesproken, en hare beuzelingen bespot hadde, zoo wierd hy van haar voor een Godsiafteraar, veragter van Gods Woord, en een afvallige gehouden, die zig van haar tot de Gojim of Heydenen gekeert hadde; en is buiten twyffel van haar met den swaarf-
sten

ften Ban in Schammatha gestraft; gelyk my dan een geleerde Jode alhier berigt heeft; dat indien zulks voorgegaan was, het zekerlyk in Schammatha moest geschied zyn. Voorts Spinoza niet tegenwoordig zynde, hebben se hem Schriftelyk gebannen, en een Copy daar van toegesonden, waar tegen hy een verantwoording in 't Spaans geschreven, en haar ter hand heeft doen stellen. gelyk we in 't vervolg vernemen zullen.

ARTICUL V.

Leert een Konst om zig te generen.

Spinoza dan als een geleerde Jode, de Wet en raad der oude Joodsche Meesters heel wel wetende, dat men by de Studien een Konst of Ambagt moest leeren om zig daar vante generen, (want dus spreekt Rabban Gamliel in 't Thalmudisch Tractaat Pirke Avoth. Cap. 2. יפה תלמוד תורה וגי. Liefelyk

felyk is de Leere de Wets , wanneer se met eenige Konst vergeselschapt gaat , want de arbeyd van die beyde doet de zonde vergeten , en alle Studie , daar geen Ambagt by gevoegt is , werd eindelyk verstroot , en sleept ongerechtigheid na zig. En R. Jehudah heeft gezegt ; een ygelyk die zyn zoon geen handwerk leert , doet zoo veel , als of hy hem tot een struikroover maakte.) Leerde , eer hy zig tot het stille buiten-leven begaf , eerst het slypen van glazen tot perspectiven brillen , en andere gebruiken , waarin hy zoo wel vorderde , dat yder begeerig was om zyn arbeyd te kopen , en hy ter nood daar van bestaan kost. In zynen Imboel wierden nog verscheide stukken van zulk geslepen glas gevonden , en tot een redelyken prys verkogt. Gelyk ik zulks uit de rekening van den Vendumeester heb waargenomen. Daar na leerde hy van zig zelve de teekenkonst , om ymand met ink of kolen af te scherzen. Ik

K

heb-

hebbe een geheel boekje van deze zyn konst in handen, waar in hy verscheidene voorname Personagien, die hem bekent waren, en hem by gelegendheid wel eens bezogten, afgebeeld heeft. Onder anderen vinde ik op 't vierde blad een visser in 't hemt geteekend, met een sciep-net op zyn regte schouder, juist op die wyze als dien berugten Napolitaanschen Hoofd-rebel Mas Anjello in de Historische Printen verbeeld werd. Waar van my Sr. Hendrik van der Spyk zyn laatstgewezen huisheer zeide, dat het Spinoza op een top geleek, en dat hy 't buiten twyffel na zyn eigen aangezicht ontworpen had. Andere personen van aanzien in 't zelve afgebeeld, zal ik om redenen verfwygen. Met deze konsten, als middelen van onderhoud voorzien zynde, begaf zig Spinoza buiten Amsterdam, wonende op de weg naar Ouwerkerk by ymand in, studerende by zig zelve, en arbeydende aan zyn glase flypen, dewelke
van

van zyn vrienden afgehaalt en tot zynen profyt verkogt wierden.

ARTICUL VI.

Gaat naar Rynsburg Voorburg, en eindelyk na den Haag wonen.

Van daar begaf hy zig in 't Jaar 1664. Na Rynsburg by Leiden, alwaar hy den winter over verbleef, gaande daarop naar Voorburg, een uur van 's Gravenhage wonen, als uit zyn 30 Sendbrief, aan Petrus Balling gefchreven, te zien is. Hier heeft hy, na men my beregt heeft, 3 a 4 Jaren doorgebracht, terwyl hy zig hier in 's Gravenhage veele vrienden, zo onder Militaire, als andere personen van ftant en aanzien, maakte, die garen met hem omgingen en redeneerden. Op derzelven verzoek begaf hy zig eindelyk met der woon in 's Gravenhagen, legerende alhier op de Veerkaai, by de weduwe van Ve-

ten, alwaar hy zig ook in de kost be-
steet hadde, in het zelfde huis, daar
ik tegenwoordig in wone, zynde
myn Studeer-kamer, in 't agter-ende
van 't huis, op de tweede verdieping
gelegen, zyn Laboratorium of werk-
plaats, alwaar hy fliep en arbeyde,
latende zig dikwils voor twee ofte drie
dagen op dezelve spyzen, zonder by
menschen te komen. Maar wanneer
hem dit te kostelyk wilde vallen,
huurden hy op de Paviljoengragt ag-
ter mynen huize een kamer by meer-
gemelde Sr. Hendrik van der Spyk,
alwaar hy op zig zelve leefde, en
zyn eigen spys en drank dagelyks ver-
zorgde.

ARTICUL VII.

*Was spaarzaam en matig in eeten
en drinken.*

't **I**S byna ongelooffelyk hoe zuinig
Ien matig hy geleeft heeft, niet
door

door uiterste armoede gedrongen, want hem wierd gelds genoeg aangeboden, maar uit een aangeboren soberheid en vergenoegzaamheid, en om dat hy de naam niet wilde hebben van eens anderen brood te eeten. Ik vinde daar van onder zyn nagelate Papieren verscheyde kladrekeningjes. Dan heeft hy eens op een dag zoetemelks-zop met boter gegeten voor 3. stuivers, en een kan bier van 1; stui-ver gedronken; dan eens grutte met boter en rozynen 4. stuivers 8 penningen. In een geheele maand vinde ik slegts 2. half-pinten wyn op zyn rekening staan; en schoon hy dikwils van een ander ter tafel genodigt wierd, egter wilde hy liever zyn eigen brood eeten, als de lekkernyen van andere. Ruim sesde half jaren tot aan zyn einde toe heeft hy in dezen staat by voornoemden huisheer gewoont, makende alle vierdendeeljaars zyn rekening klaar, om het jaar ge-eindigt zynde, op gelyke voeten staan, zeg-

gende dikwils tot de Huisgenöten; ik doe gelyk de slang die in 't einde van 't jaar zyn staart in de mond heeft, ik en zoeken niets over te houden, als zoo veel tot een eerlyke Begravenis van noden is. Myn vrienden zullen niets van my erven, zy hebben 't ook niet daarna gemaakt.

ARTICUL VIII.

Zyn Lyfsgestalte en kleedinge.

Aangaande zyn Perfoon en Lyfsgestalte, zoo is hy alhier genoegzaam bekend, en daar leven nog veele, die dikwils met hem zyn omgegaan. Hy was van een middelmatige lengte, en van een besneden aangezicht. Uit zyn wezen konde men genoegzaam bespeuren, dat hy van Portugeesche Joden afkomstig was; zynde vry swart van vel, hebbende swart gekrult haar, en lange swarte wingbrau-

brauwen. In zyn kleeding was hy flegt en borgerlyk, flaande weynig agt daarop, hoe hy gekleed ging. In huis een flordige Japonfche rok aangeetrokken hebbende, wierd hy dieswegen eens van een voornaam Raadsheer berispt, met aanbieding van een nieuwe; dien hy ten antwoord gaf, zal ik dan een ander man zyn? 't Is een flegte zaak, als de zak beter is, als 't vleefch dat daarin fleekt.

ARTICUL. IX.

Zyn omgang en wyze van leven was ftil en ingetogen. Zyn hertstogten wift hy wonderlyk wel te matigen. Noyt zag men hem al te treurig, nog al te vrolyk. Zyn toorn en misnoegen kon hy redelyk wel overmeesteren of binnen houden, gevende het zelve flegts door een teeken, of eenige korte woorden te kennen, of opstaande, ginghy weg, uit vreze dat zyn hertstogten mogten uitfpatten.

Boven dien was hy vriendelyk en gemeenzaam in zyn dagelykfe verkeer in de kraam of ziekte van de huisvrouw of andere huisgenoten liet hy niet na dezelve aan te spreken, te troosten en tot lydzaamheid te vermanen, door haar aan te wyzen, dat dit het lot was, haar van God toegelegd. De kinderen van 't huis vermaande hy tot onderdanigheid en gehoorzaamheid jegens hunne ouderen, en tot het frequentēeren van den Openbaren Godsdienst. De huisgenoten uit de Vergadering komende. Vraagde hy dikwils wat se tot hare sfigting uit de Prædicatie behouden hadden. Myn voorzaat D^o. Cordes zal^r. Zynde een geleert man, en van een opregten imborst was by hem in een groote agting, en wierd dieswegen dikwils van hem geprezen. Hy ging ook wel zomtyds om hem te hooren, roemende des zelfs geleerde Schrift verklaringen, en bondige toepassingen, vermanende met eenen zynen Huisheer en verder

re huisgenoten , geene prædicatien van hem te verzuimen. Van de Huisvrouw eens gevraagd zynde of zy , na zyn oordeel in haare Religie wel konde Zalig worden , gaf hy ten antwoord ; uw Religie is wel , gy behoeft geen andere te zoeken om Zalig te werden , als gy u maar tot een stilen Godzalig leven appliceert. t'Huiszynde , viel hy niemand overlastig , maar zat de meeste tyd stil op zyn kamer ; dog van zyn bespiegelingen vermoeit zynde , quam hy na beneeden , en sprak met de huisgenooten van al wat 'er vooring ; al waren 't zelfs beuzelingen. Boven dien bestond zyn vermaak in een pyp tabak te rooken , of wanneer 't hem tot eenig ander tyd verdryf te doen was , zocht hy eenige spinnekoppen , en deed se met malkanderen vegten ; of hy ving eenige vliegen , worpse in 't net van de spin , en zag dien oorlog met een groote vergenoeging , zelfs tot lachens toe aan. Ook nam hy wel zyn vergroot

glas ter hand beschouwende daardoor de kleynste mugjes en vliegjes, te gelyk daarover redenerende. Voorts was hy niet geldgierig, maar met het gene hy tot zyn dagelykze onderhouding van noden hadde wel te vreden. Zyn groote vriend tot Amsterdam woonagtig, Simon de Vries, dien hy in zyn 26. Zendbrief *amicum integerrimum* zyn opregste vriend noemd, vereerde hem eens een zomma van 2000 guldens om dies te rykelyker te konnen leven, dog hy sloeg zulks in tegenwoordigheid van zyn Huisheer beleefdelyk af, voorgevende, van 't niet van noden te hebben, en indien hy 't al aannam, dat het hem van zyn bezigheden en bespiegelingen mogt afrekken. Deze Simon de Vries ongehuwt stervende, wilde hem by zyn laatste wille tot Erfgenaam van zyn goederen instellen, dog hy weygerde zulks ronduit, hem met eenen vermanende van dezelve aan zyn broeder, tot Schiedam wonende, te maken,
als

als zynde de regte en naaste Erfgenaam tot dezelve; 't geen dan ook geschiedde, dog met die voorwaarde, dat hy aan Spinoza, voor al zyn leven, een Pensioen tot nodige subsistentie, jaarlyks zoude uitkeeren; zynde dit tot zyn einde toe geschied: Want deze Schiedamsche de Vries bood hem jaarlyks een somma van 500 gulden aan, dog hy begeerde zoo veel niet, zynde slegts met 300 vergenoegt. Voornoemde de Vries betaalde na zyn dood, 't geen Sr. van der Spyk nog zynent wegen te vorderen hadde, door Jan Rieuwertsz. Stads Boek-drukker tot Amsterdam, volgens zyn letteren aan Sr. van der Spyk geschreven den 6. Maart; 1678. De Vader van Spinoza overleden zynde, wanneer men 't Erfenis stond te deelen, zогten zyn Zusters hem uit te stoten, en niet tot de deeling toe te laten, dog hy dwong haar door 't Regt daartoe, als het evenwel aan een deelen zoude gaan, liet hy haar alles behouden, nemende niet meer

meer tot zyn gebruik als een goed bed, om daar op te leggen, en een behangfel voor het zelve.

ARTICUL. X.

Werd met veele Grooten bekend.

DOOR het uitgeven van zyn Schriften, wierd hy eindelyk in de werelt, byzonders onder de Grooten bekent, en verkreeg de naam van een groot en verftandig wysgeer. De Heer Stoupa Luitenant Collonel onder de Switzers weleer ten tyden van Kromwel Prædicant in de Savoy tot Londen, zynde ten laaften als Brigardier in de maand van Augustus des Jaars 1692. In de slag by Steenkerken gebleeven) te dier tyd binnen Utrecht Commandeerende, fchreef tot verwyf van de Hollandsche Gereformeerde Theologanten, in zyn boekje de Godsdienst der Hollanders genaamt, dat ze het boek van Spinoza, *Tractatus Theolo-*

Theologico Politicus in 't Jaar 1670. van hem uitgegeven, en't geen hy in zyn 19 Sendbrief voor het zyne erkent, niet en wederleyden; dog de vermaarde Braunius Hoog-leeraar op de Hoge Schoole tot Groëningen, heeft in zyn wederlegging hem het tegendeel aangewezen, en de veelvoudige Schriften, tegen dit heillooze vertoog uitgekomen, zyn daar genoegzame getuigen van. Dezen Heer Stoupanu; hebbende verscheyde brieven met Spinoza gewisselt, verzogt hem op zekeren tyd van 't jaar 1673. om naar Utrecht te komen, alzoo zyn Hoogheid de Prins van Condé, te dier tyd de Landvoogdyschap van voornoemde plaats bekleedende hem wel eens wenschte te spreken, met verzekering, dat gemelde Prins hem by zyn Koningeen jaarlykze Pensioen zoude te weeg brengen, indien hy slegts de eene of d'andere van zyn Schriften aan hem wilde opdragen: ten dien einde wierd hem een vrygeleits-

leits-brief toegezonden, en hy trok daarna toe. De Heer Bayle in 't leven van onzen wysgeer pag. 11. Schryft; dat het ten vollen zeker is, dat hy dien Prins bezogt, en verscheide dagen in zyn gezelschap, beneffens dat van andere Grooten, en voornamentlyk van den Luitenant Collonel Stoupa doorgebracht heeft: maar de nog levende vrienden, daar hy te dier tyd by gewoond heeft, zeggen my, dat se van hem, 't huis gekomen zynde, vernomen hebben, doe hy den Prins van Condé niet gesproken hadde, alzoo dezelve eenige dagen, eer hy naar Utrecht quam, vertrokken was, dog dat hy met de Heer Stoupa redenen gewiffelt hebbende, dezelve hem beloofst hadden, dat hy hem door zyn voorschryven een zodanig Koninklyk tractament wilde te weeg brengen, 't geen egter beleefdelyk by hem was afgeslagen, van voornemen zynde, geen van zyn Schriften aan den Koning van Vrankryk te willen opdragen. Van
Utrecht

Utrecht wedergekeert, had hy byna het graauw op den hals gekregen, 't welk hem voor een Spion aanzag, en mompelde als of hy met de Franschen over Staats en Landzaken Correspondeerde. De Huisheer hierover zeer bedugt zynde, en vrezende, dat men hem met geweld in zyn huis mogt vallen, om Spinoza te zoeken, vertroosten hy hem, zeggende; Weest daar niet bekommert om, ik ben onschuldig, en daar zyn veele onder de Grooten, die wel weten waarom ik naar Utrecht ben geweest; zoo haast als gy maar eenigen overlast aan uw deur verneemt, zoo zal ik tot de menschen uitgaan, al zoudense met my handelen, als met de goede Heeren de Witten. Ik ben een opregt Republiquain, en 't beste van dezelve is myn oogmerk. Zyn Keurvorstelyke Doorluchtigheid van de Palts Karel Lodewyk Hoogloffelyker Gedagtenis, kennis van onzen grooten, Wysgeer gekregen hebbende, wierd begeerig om zyn Hooge School tot

tot Heidelberg met zoo een deftig man te voorzien, buiten twyffel onkundig van 't venyn, 't geen in zyn hert verhoolen was, en zig daarna eerst te degen openbaarde. Hy liet hem dienvolgens door de vermaarde Godgeleerde en Wysgeer D. Joh. Lodewyk Fabricius, Hoog-leeraar der Heylige Godgeleerdheid en Keurvorfelyke Raad, de gewonelyke Professie der Wysgeerte, *eum Philosophand; libertate amplissima*, met de grootste vryheid van te redeneren, opdragen. Maar daar was een zekere voorwaarde en beding by, 't welk Spinoza in zyn maag niet al te wel verduwen kon, te weten, dat hy voornoemde vryheid niet zouw hebben te misbruyken tot nadeel van den opentlyk vastgestelden Godsdienst, gelyk uit de letteren van de Heer D. Fabricius, uit Heidelberg den 16. February aan hem geschreven, is blykende; (*Vid. Spinoza Oper. Posth. Epist. 53. pag. 561.*) Waarin hy hem den Tytel geeft, en

noemt;

noemt: *Philosophe acutissime ac Celeberrime*. Zeer fcherpzinne en beroemde Wysgeer! Spinoza deze lontruikende, en meer als te wel wetende, dat zyn Vryheid in 't redenkavelen met de Wetten en Grond-regels van den Openbaren Godsdienst niet lang bestaan zoude, sloeg dit Openbaar Leer-ampt beleefdelyk af, zeggende wel in zyn antwoord aan de Heer Fabricius van den 30 Maart 1673. dat de Onderwyzing van de Jeugt in 't verdere onderzoek der natuurlyke waarheden hem zoude hinderlyk zyn, en hy noit in zyn gehad hadde, om opentlyk te Leeraren. Maar dat was 't niet; hy verraat zig zelve in de volgende woorden van zyn Brief, *Cogito deinde, me nescire, quibus limitibus libertas illa Philosophandi intercludi debeat, ne videar Publicè stabilitam Religionem perturbare velle*. Dat is; Voorts denk ik by myn zelve, dat ik niet-en weet, binnen wat palen die Vryheid van redeneren moet

L

inge-

ingesloten worden , op dat ik de Openbare vastgestelde Godsdienst niet en schyne te willen verstoren. *Ziet Oper. Posth. p. 563, Epist. 54.*

ARTICUL. XI.

*Spinozaas Schriften , en zyn
gevoelen in de zelve.*

Aangaande zyn Schriften , door hem opgesteld en in 't ligt gegeven , zoo zyn dezelve ten deele twyvelagtig , ten deele verduystert of vernielt , ten deele staatsse in openbaren druk voor yders gezigt ten toon. De Heer Bayle in meergemelde levensbeschryving van Spinoza door F. van Halma vertaalt , zegt dat hy een Apologie of verweerschrift in 't Spaans zoude geschreven , en voor zyn afscheid van de Joodsche vergadering , aan dezelve overgelevert hebben , die egter noyt door den druk is gemeen gemaakt. In dezelve zouden veele
din-

dingen invloeijen , die men naderhand in zyn *Tractatus Theologico-Politicus* heeft gevonden. Van dit gefchrift heb ik geen narigt kunnen vinden , zelfs by de geene , die een gemeenzamen omgang met hem gehad hebben , en nog in 't leven zyn. In 't jaar 1664. is door hem uitgegeven *Renati des Cartes Principiorum Philosophiæ pars. 1. 2. More Geometrico demonstrantæ.* *Renati des Cartes* eerste en tweede deel van de beginzelen der wysgeerte op een Landmeetkundige wyze ver- toont , waar by quamen deszelfs *Cogitata Metaphysica* , boven-natuurkundige bedenkingen. En och ! Of de man hier by gebleven was , men had hem nog voor een opregt wysgeer kunnen laten doorgaan. In 't jaar 1665. quam een zeker boekjen in 12mo aan 't ligt , wiens opschrift was ; *Lucii Antistii Constantis de jure Ecclesiasticorum ; Alethopoli apud Cæjum valerium Pennatum , Lucius Antistiuis Constans.* Van 't regt der Kerkely-

ken; tot Waarftad by Kajus Valerius Pennatus. In dit verhoog poogt de fchryver vast te ftellen, dat al 't geestelyke en menfchelyke regt, 't welk Prædicanten of haar zelve toe-fchryven, of haar van andere toegefchreven word, haar valfchelyk en op een Goddelofe wyze toekomt, maar dat het alleu afhangelijk is van de onder goden, de Magiftraten en Overheden van die Republyk of Stad, waarin zy woonen, dat voorts de Leeraaren geen magt hebben kan eigen Religie te Prediken, maar die haar van de Magiftraat opentlyk te Leeraaren geboden werd, steunende dit altemaal op de zelfde gronden, waarvan zig Hobbes in zyn Leviathan bedient. Deze verfoeijelyke en Goddelooze lafterfchrift werd van veele aan Spinoza toegeschreven. De Heer Bayle in zyn Dictionaire Tom. 3 pag. 2773. Gelieft te zeggen; dat de ftyl, de gronden, de stoffe van 't voornoemde fchrift gelyk zyn met Spinozaas

zaas *Tractati Theologico Politicus*. Dog dit zyn maar giffingen. Dat dit ver-
toog juist te dier tyd is uitgekomen,
wanneer Spinoza begon te schryven,
en dat het kort voor zyn *Tractatus
Theol. Politic.* Het ligt gezien heeft,
is nog geen bewys, dat het een voor-
loper daarvan zoude geweest zyn,
daar kunnen wel twee op eenen tyd
schryven, en een en het zelve godde-
looze gevoelen verdedigen, alschoon
se daarom een en dezelfde persoon
niet zyn. Spinoza zelfs, als geloof-
waardige lieden my berigt hebben,
eens van een voornaam Heer gevraagt
zynde of hy den Auteur van 't voor-
noemde Tractaat was, heeft zulks
rondelyk ontkent. De Latynsche styl
en spreekwyzen komen met die van
Spinoza ook niet overeen; want de
eerste zal dikwils met een diepe eer-
biedigheid van God spreken, hem
noemende *Deum ter Opt. Max.* d'Al-
derbeste en grootste God, hoedanigen
spreekwyze ik in Spinozaas Schriften

niet en vinde. Veel geleerde mannen hebben my willen verzekeren, dat den Auteur van 't heilloze Tractaat, *Philosophie sacræ scripturæ interpres*, de wysgeerte zynde een uitlegster der Heylige Schrift, in 't jaar 1666. in 4° uitgegeven, en den voornoemde Schryver een en dezelve man waren, namentlyk L. M. en zulks is waarfchynelyk; hoewel ik het aan 't oordeel van andere overlaat, die misschien nader kennisse daarvan hebben. In 't jaar 1670. quam zyn *Tractatus Theologico Politicus* voor den dag, werdende van den Hollandischen Overzetter genaamt, de regtzinnige Theologant of Godgeleerde staatkunde. Tot dit Boek bekent zig Spinoza zelfs, in zyn 19 Sendbrief, aan Henricum Oldenborg geschreven, hem verzoevende, dat hy hem de swarigheden, die geleerde mannen daarover maken, wilde aanwyzen, alzoo hy van zins was, het zelve met eenige aanmerkingen op nieuw uit te geven. Dit heilloos

loos Boek moet op het Tytelblad de naam voeren, als of 't tot Hamburg by Hendrik Koenraad gedrukt was, daar 't dog zeker is, dat nog de Magistraat nog 't Eerw. Ministerium aldaar ooit of ooit zouden geleden hebben, dat een zoo Goddeloos Tractaat in hare Stad opentlyk gedrukt en verkogt wierde. 't Was dan gedrukt tot Amsterdam by Christoffel Conradus Boekdrukker op d'Egelantiers gragt, die my, in 't jaar 1679. Derwaarts beroepen werdende, verscheide exemplaren daarvan vereerde, hy zelfs niet wetende dat het zoo een verderffelyke Schrift was. Den Overzetter gelieft de Stad Bremen daarmede te bekladden, als of het aldaar in 't jaar 1694. uit de druk-pars van Hans Jurgen van der Weyl was ten voorschyn gekomen; zynde dit even zoo waar als 't voorgaande, nadien het tot Bremen ruim zoo zwaar zoude vallen als tot Hamburg om zodanige boeken te drukken en uit te geven. De vernoemde

Philopater in 't yervolg van zyn leven pag. 231. Schryft opentlyk dat 'de oude Jan Hendrikzen Glazemaker, by my zeer wel bekend; de vertaalder van dit werk geweest is, roemende dat ook *d'Opera posthuma* van Spinoza door hem in 't Hollandsch vertaalt zyn, die in 't jaar 1677. het ligt zagen. Voorts maakt hy zoo een grooten ophef van dit Tractaat, als of de werelt noyt een diergelyk gezien hadde. Den Auteur of ten minsten drukker van 't levens yervolg van Philopater Aard Wolsgryk weleer Boekverkoper tot Amsterdam op den hoek van de Rozemaryn-steeg, heeft deze zyn vermetelheid eenige jaren in 't rasphuis moeten boeten. Ik wensche hem van God Almagtig, dat hy tot beter gedagten mag gekomen, en op dien voet weder daaruit verlost zyn; gelyk ik hem dan voorlede Zomer nog alhier in 's Gravenhage gezien hebbe, om by onze Boekverkoopers eenige schulden van weegen gedrukte Boe-

Boeken , voor dezen aan haar geleverd , onder der hand in te vorderen. Myn gevoelen van dit ligtvaardig vertoog, *Tractati Theol. Polit.* Wil ik alleen met het oordeel van twee deftige Schryvers, zynde de een van de Augsburgfche , en de ander van de Gereformeerde belydenis uitdrukken. De eerste Theophilus Spitzelius in zyn *Traa*taat *infelix Liberator*, Schryftpag. 363. daarvan aldus. *Irreligiosisſimus Author ſtupenda ſui fidentia plane fascinatus, eo progreſſus impudentiæ & impietatis fuit, ut Prophetien dependiſe dixerit, à fallaci imaginatione Prophetarum, eosque pariter ac Apoſtolos non ex revelatione & divine mandato ſcripſiſſe ſed tantum ex ipſorummet naturali iudicio; accommodaviſſe in ſuper religionem quo ad fieri potuerit hominum ſui temporis ingenio, illamque fundamentis, tum temporis Maximè notis & acceptis, ſuperædificaffe.* Dat is; dien ongodsdienſtigen Auteur door een wonderbaar vertrouwen op zig zelve betovert, is tot deze onbeſchaamtheid en Goddeloosheid.

deloosheid voortgegaan, dat hy heeft derven zeggen, dat de Profecyen en Schriften der Heylige mannen alleen uit haar bedriegelyke inbeeldingen zyn ten voorfchyn gekomen, en datse neffens de Apostelen niet en hebben gefchreven uit een Goddelyke ingevinge of bevel, maar alleen uit haar natuurlyk oordeel, en datse zoo veel haar mogelyk was, zig na den inborst des volks van haren tyd gefchikt, en de Godsdienst gegrond hebben op zodanige bewysdommen, die te dier tyd het best bekend en 't aangenaamst waren, en dat men dit in de verklaring der Heylige Schrift moge navolgen; gelyk Spinoza pag. 243. *Traët. Theol. Politic.* Zulks toestaat en hebben wil, fchryvende onder anderen, gelyk de Schrift eertyds na de bevatting van 't gemeen gefchikt wierde, zoo ftaat het ook aan een yder vry, dezelve naar zyn gevoelen te fchikken. Zoo dit waar is, waar blyft dan, dat se is een Schrift van God

in-

ingegeven, datse is een vast Profetisch woord, dat de Heylige menschen Gods gesproken, (en alzoo ook geschreven) hebben, gedreven van den Heylige Geest, dat se gewis is en onze herten kan zeker maken, dat se een regter van onze gedagten is, en een vaste regel, waarna wy geloven en leven moeten. Op die wyze zoude de Heylige Bybel slegts een wasse neus zyn, die men draaijen kon, zoo als men wilde; een bril, waardoor een yder zien kost, wat hem beliefte, een regte narrekap, die men na alle grillen van 't menschelyk vernuft kon opzetten. De Heere schelde u gy fatan! Dezelve Heer Spitzelius voegt hierby 't oordeel van de Heer Regnerus á Mansveld, weleer Hoogleeraar tot Utrecht, over dit Boek, dewelke in zyn Tractaat, in 't jaar 1674. tot Amsterdam gedrukt, hiervan aldus schryft; *Tractatum hunc ad æternas condemnandum*, dat dit Boek waardig is tot een eeuwige duisternis gedoemt te werden; en

en zoo is het in der daad, nadien de geheele Christelyke Godsdienst, zynde op Gods Woord alleen gegrondvest, daardoor overhoop gestoten werd. Het tweede getuigenis is dat van de Heer Willem van Blyenburg Dortenaar, die met Spinoza verscheyde brieven gewisselt heeft, en in de 31. Zendbrief *Oper posth.* van zig zelve schryft; *nulli adstrictus sum professioni, honestis mercaturis me alo*; ik ben aan geen beroep verbonden, maar geneere my met een eerlyke koopmanschap. Deze geleerde Koopman, in zyn vertoog, de waarheid van den Christelyken Godsdienst genaamt, in 't jaar 1674. tot Leiden gedrukt; zegt in zyn aanspraak aan de Lezer van 't voornoemde Tractaat aldus; dit Boek is opgepropt van studieuse grouwelen, en een ophooping van in de hel gesmeedde Concepten, waarvan een redelyk, ik laat staan Christelyk mensch behoorde te grouwelen, waardoor hy ons de Christelyke Godsdienst, en de hoop des

des zelve heeft poogen uit te roeijen, en een Atheïstendom, ten besten genomen een natuurlyke Religie, gebootzeert naa 't interefft en humeur van yder oppermagt, in te voeren, daarin het quaad alleen uit ontzag voor de ftraffen, zoude nagelaten, maar buiten vrees van een beul zonder Conscientie vieriglyk bedreven worden &c. Ik zelve heb dit Boek van Spinoza van vooren tot agteren met vlyt doorlezen, maar kan voor God betuigen van niets grondigs daarin gevonden te hebben, 't geen my in de vaftegronde Evangelifche waarheid eenigen aanftood had kunnen geven, maar alle bewysgronden, die ik by hem vinde, zyn *Præfupposita*, en *petitiones principii*, vooronderftellingen, waarin de zaak zelfs tot een bewys werd genomen, dewelke niet geloofte werdende, niets als leugens en lafteringen overblyven. Spinoza zoude de menfchen wel willen opleggen van alles te geloven, 't geen hy fchreef, zonder eenige reden

den of bewys daarvan te eifchen.

Eindelyk komen ons onder zyn Schriften voor, de zoo genaamde *Opera Posthuma*, in 't jaar 1677. zynde dat van zyn overlyden, met de bovenstaande letteren B. D. S. gedrukt, waarin vyf Tractaten begrepen zyn, als 1. *Ethica more Geometrico demonstrata*, een Zedekonst, op een Landmeetkundige wyze vertoont. 2. *Politica* een Staatkunde. 3. *De emendatione intellectus*, van de verbetering des verstands. 4. *Epistolæ & responsiones adeos*, zendbrieven en antwoorden op dezelve. 5. *Compendium grammaticos linguæ Hebrææ*; een kort begrip van de Hebreeuwſche Taalkunde. Nog de plaats, waarſe gedrukt zyn, nog des drukkers naam werden gemelt, een teeken, dat den uitgever heeft willen verholen blyven. Dog de nog levende Huisheer van Spinoza, Sr. Hendrik van der Spyk verhaalt my, dat Spinoza verordineert hadde, dat zyn leſenaar met de Schriften en brieven

ven daarin leggende terftond na zyn dood naar Amsterdam aan Jan Rieuwertzen Stadsboekdrukker zouden gezonden worden, gelyk hy dan ook gedaan heeft: En Jan Rieuwertzen in zyn rescriptie aan voornoemde Sr. van der Spyk de dato Amsterdam den 25. Maart 1677. Bekent zodanigen lessenaar ontfangen te hebben. Zyn woorden luiden op 't einde van den brief aldus; de vrienden van Spinoza wilden garen weeten, aan wien dat de lessenaar gezonden was, wyl zy oordeelen, dat 'er veel geld in was, en wilden het by de Schippers onderstaan, aan wien dat se bestelt was, zoo men in den Haag niet aantee kent de pakjes, die aan de schuit bestelt worden, zoo zie ik niet, hoe zy 't te weeten zullen krygen; 't is 't best dat zy 't niet weeten, hiermede afbrekende &c. Hieruit ziet de Lezer klaar, uit wiens koker deze vervloekte pylen in de werelt zyn geschooten. Wat grouwelen in deze na zyn dood uitgegeve

Schrijf-

Schriften te vinden zyn, hebben geleerde mannen tot hier toe, om elk daar voor te waarschouwen, genoegzaam aangewezen. Ik zal maar eenige ter loop aanroeren. Hy vangt zyn *Ethica* of zedenleere van God aan; wie en zoude by den eersten opslag niet gedenken, of men hadden eenen Christelyken Wysgeer voor, die zoo schoone *definitiones* of beschryvingen van God weet te maken, inzonderheid wanneer men de zesde aanziet, waarin hy zegt; ik versta door God een volstrekt oneindig wezen, dat is een zelfstandigheid bestaande uit oneindige eigenschappen, waarvan een yder een eeuwig en oneindig Wezen uitdrukt: maar als men 't by 't ligt beziet, ' zoo is zyn God geen God, maar een ongod. Ik mag van hem zeggen 't geen den Apostel Tit. 1. 16. Van de Goddelozen spreekt, zy zeggen, datse God erkennen, maar met de werken (Schriften en verklaringen) verloochenen zy 't. Of 't geen David

Psalm

Pfalm 14: 1. Van de godverzakkers zingt; de dwazen spreken in haar herte daar en is geen God. Zoo is het met Spinoza gelegen. Hy neemt zig zelve de vryheid, om de naam van God in een zodanigen zin te gebruiken, waarin nooit eenig Christen de-zelve genomen heeft. Volgens zyn eigen belydenis Epist. 21. *ad Henr. Oldenburgium*. Ik bekenne, zegt hy, dat ik van God en de natuur een geheel andere meening heb, als die nieuwe Christenen gewoon zyn te verdedigen; zeggende voorts; *Deum Omnium causam immanentem, non verò transeuntem statuo*. Ik stelde dat God is de inblyvende, en niet de overgaande oorzaak van alle dingen; bedienende zig ten dien einde verkeerdelyk van de woorden Pauli Handel. 17: 28. In God leven wy, werden wy beweegt, en zyn wy. Om dit zyn gevoelen duidelyk te verklaren, zoo is een overgaande oorzaak, die een werking buiten haar zelve voortbrengt,

M

als

als wanneer een timmerman een huis bouwt, of ymand een steen in de hoogte werpt. Een inblyvende oorzaak is, die een werking in zigzelve voortbrengt, waarin zy blyft, en niet buiten dezelve gaat, als wanneer onze ziel iet denkt en begeert, zoo is en blyft se in deze gedagten ofte begeertens, zonder daar buiten te gaan. Dus is Spinozaas God de oorzaak van 't heelal, zynde met eenen in 't heelal en niet buiten 't zelve; gelyk nu 't heelal eindig is, zoo maakt hy ook eenen eindigen God. En alshoon hy van zynen God zegt, dat hy een oneindig Wezen is, bestaande uit oneindige eigenschappen, zoo speelt hy dog met het Woord oneindigen eeuwig nadien zulks by hem niet betekent, iets dat voor alle tyden en sehezelen van zigzelve bestaan heeft, en geweest is, maar 't geen oneindig voor 's menschen verstand en begrip is, zynde de werkingen van zynen God zoo veel, datse de mensch met
al

al zyn vernuft niet en kan bevatten, en zoo vast en hegt, dat se eeuwig duuren zullen, schoon hy ook Epist. 21. klaagt, dat die gene dwalen, die hem toeschryven, als of God, en de stoffe waarin hy werkte, by hemeen en 't zelfde was, zoo komt het dog eindelyk daarop uit, dat deze twee met malkanderen zyn God zyn, en dat God niet is of werkt, als in zyn stoffe, dat is in 't heelal. Zyn God is dan deze stoffelyke dog oneindige natuur, in haar geheel beslag genomen, want hy onderstelt, dat 'er in God twee eeuwige eigenschappen zyn, *Cogitatio* & *extensio* de denking, en uitbryding, na de eerste is hy in 't heelal, na de tweede is hy 't geheel-al zelf, byde te zamen gevoegt maken zynen God uit. En voor zoo veel ik 't gevoelen van Spinoza heb kunnen bevatten, zoo zal 't verschil tusschen ons Christenen en hem hierin bestaan; of de waaragtige God is een andere eeuwige Zelf standigheid, van 't geheel-al,

en de gantſe natuur onderſcheyden, die na haren vryen wil deze wereld en alle ſchepſelen daarin uit niet heeft voortgebracht; dan of de werelt met al hare ſchepzelen tot de natuur en 't wezen van God behooren, in zoo ver men de zelve betrakt, als een wezen of zelfſtandigheid die oneindelyk denkt en uitgebreyt is. Dit laaſte is 't gevoelen van Spinoza, 't geen hy zoekt ſtaande te houden. Ziet *L. Wittichii anti Spinozam* pag. 18. *ſqq.* Zoo dat Spinoza wel zegt, dat God de oorzaak van alle dingen is, maar niet uit vryheid van zyn Wil, of door Zyn eigen welbehagen, maar nootzakelyk. Alle dingen die geſchieden, 't zy goed of quaad, deugt of ondeugt, zonde of goede werken, moeten alzoö nootwendig uit God voortvloeijen; hierom moet 'er ook gevolgelyk geen ſtraf nog oordeel, nog Verzyzenis, nog Zaligheid nog verdöemenis zyn, want zyn God zoude anders zyn eigen werk nootzakelyk door

door hem gewrogt straffen en belonen. Is dit niet de snoodste Atheistery, die oit aan 't ligt gekomen is? De Heer Franciscus Burmanus Leeraar der Gereformeerde tot Enkhuizen in zyn Boek, het hoogste goed der Spinozisten pag. 21. noemt dienvolgens Spinoza met regt, de Goddeloosten Atheist, dien oit de werelt aanschouwt heeft. 't Is thans myn meening niet alle ongerymde en Goddeloze gevoelens van Spinoza op te halen, maar eenige alleen, en wel de voornaamste om den Christelyken Lezer een schrik en afkeer van de Schriften en Leeringen dezès mans in te boezemen. Ik zie immers klaar uit de tweede afdeeling van zyn Ethica of zedenleere, dat hy uit ziel en lichaam een ding maakt, 't geen nu onder de toeigening van denken, en dan onder die van uitgestrektheid begrepen werd. Want pag. 40. zegt hy; *per Corpus intelligo modum, qui Dei essentiam, quatenus ut res extensa*

consideratur, certo & determinato modo exprimit & dat is, door een lichaam versta ik een zekere wyze, die het wezen Gods, in zoo ver het zelve als uitgestrekt betrakt werd, op een gewisse en bepaalde wyze uitdrukt; maar de ziel in 't lichaam is een andere Modificatie of wyzinge der natuur, die zig door de denkinge hervor doet, en is zoo wel als 't lichaam een wyzinge, niet een zelfstandig Wezen of Geest, het Wezen Gods uitdrukkende, in zoo ver zig het zelve door de denkingen werkzaam bewyft. O grouwelen noit onder Christenen gehoort! Op die wyze kan God nog ziel nog lichaam straffen, ten zy hy zig zelve strafte en verdorf. Op het einde van zyn 21. Sendbrief werpt hy het hooge geheimenis der Godzaligheid 1 Tim. 3: 16. omveer, voorgevende dat de menschwerding des Zoons Gods niets anders is, als dat de eeuwige wysheid Gods, dewelke zig in alle dingen, bezonders in 'smenschen gemoed of

ziele

ziele geopenbaart heeft, op 't aldermeest in Jesus Christus is te vinden geweest. Een weynig lager zegt hy; *quod quadam ecclesiae his addunt, quod Deus naturam humanam assumpserit, monui expresse, me quid dicant nescire* &c. Dat eenige Kerken hier by voegen, als of God de menschelyke natuur heeft aangenomen, daarvan heb ik uitdrukkelyk gezegt, dat ik niet en weet wat se zeggen willen, en 't komt my zoo ongerymt voor, als of men wilde zeggen een kring heeft de natuur van een vierkant aangenomen. Waarom hy ook op 't einde van zyn 23. Zendbrief de woorden van Johannes Cap. 1. vers 14. Het woord wierd vleesch, volgens een Oosterfche spreekwyze aldus verklaart; God heeft zig zonderling in Christo geopenbaart. Op hoedanigen wyze hy de Verryzenis Jesu Christi van den dooden zynde de voornaamste leer en troost-grond der Christenen, in zyn 23. en 24. Zendbrief heeft zoeken om

te stooten, heb ik kortelyk en eenvoudiglyk in myn Prædicatie aangewezen. Andere leergrouwelen voor by te gaan.

ARTICUL. XII.

Agteergblevene Schriften van Spinoza.

Onder de agter geblevene Schriften van Spinoza stelt de uitgever van deszelfs nagelate werken mede, zyn Tractaat de Iride van de Regenboog. Ik kenne hier lieden van aanzien, die deze Schrift gezien en gelezen hebben, dog hem afgeraden dezelve uit te geven. Hy heeft se, als moeijelyk daarover zynde, een half jaar voor zyn dood verbrand, gelyk de huisgenoten my beregten. Bovendien had hy een Overzetting van 't oude Testament in de Nederduytsche Taal begonnen, waarover hy dikwils met taalkundige Confereerde, en na de uitlegging der Christenen over deze en gene plaas
vraag-

vraagde. De vyf Boeken Mofes waren al lang voltoit, dog weynig dagen voor zyn overlyden ftak hy op zyn kamer den brand daarin.

ARTICUL. XIII.

Zyn Schriften werden van vele wederlegt.

Nauwelyks zagen zyn uitgekome Schriften het licht, of God de Heere verwekte te gelyk tot zyner Eere en tot verdediging van den Chriftelyken Godsdienst, eenige Helden, die hem gelukkig beftreden en ontwapent hebben. De Heer Theophilus Spitzelius in zyn Boek *infelix literatus* pag. 364. noemt twee van dezelve, te weeten Frans Kuiper van Rotterdam, in zyn verdeckte verborgentheid des Atheismi, in 't jaar 1676. tot Rotterdam gedrukt, en dan Regneri à Mansveld Hoogleeraars tot Utrecht

M 5

fchryft

schryft tegen dezelve, tot Utrecht in 't jaar 1674. gedrukt, 't volgende jaar daarop namentlyk 1675. quam in 't licht Johannes Bredenburgii (wiens vader Ouderling van de Luterfche Kerk tot Rotterdam geweest is) *Eneruatio Tractatus Theologico Politici*, uit de drukpers van Izaak Næranus, de Heer Georg Mathias König in zyn Bibliotheca *Vetus & nova* pag. 770. noemt dezen Bredenburg *Textorem quendam Roterodamensem*, een zeker wever van Rotterdam. Is de man een wever geweest, zoo kan ik met waarheid zeggen, dat ik nooit zulken gauwen en geleerden wever op eenig getouw heb zien zitten. Want hy ver- toont in 't voornoemde Schrift klaar en onwederfprekelyk, volgens een Geometrifche order, dat de natuur niet en is nog zyn kan God zelfs, naa 't gevoelen van Spinoza. Hy heeft dit Tractaat in 't duitfch opgeftelt, overmits hy de Latynfche Taal niet ten vol- len magtig was, om het in dezelve te
kon-

kommen opstellen, hebbende zig dieswegen van een ander bedient, ten einde Spinoza, te dier tyd nog in wezen zynde, geen ontschuldiging mogt hebben, wanneer hy hem niet quam te antwoorden, gelyk hy zulks in de voorrede van 't voornoemde Tractaat betuigt.

Dog geef ik het aan 't oordeel van alle verstandigen over, of se niet met my zullen van gedagten wezen, dat de spoel van dezen Geleerden wever nu en dan mis schiet, en dat in 't weefzel hier en daar een grove draad onderloopt, als of se van Sociniaansch vlas gesponnen en 't zamengedraait was, nadien het kenbaar is, dat tusschen hem en Frans Kuyper verscheyde Schriften gewisselt, en doorden druk gemeen gemaakt zyn, willende de laatste den eersten zelfs over Atheistery beschuldigen en overtuigen. Het jaar 1676. zag in 't ligt komen *Lamberti Veldbusii Ultrajectensis Tractatus moralis de naturalis pudore & dignitate*
bo-

hominis, waarin hy de gronden van Spinoza omver werpt, door dewelke hy zoekt staande te houden, dat het goede en quade, 't welk de mensch doet, uit een volstrekte en nootdringende werking van God of de nature volbragt werd. Van onzen Dordschen Koopman Willem van Bleyenborg heb ik boven melding gedaan; dewelke in 't jaar 1674. met zyn wederlegging van 't Godslasterlyke Boek *Tractatus Theologico Politicus* ten voorschyn quam. Ik vergelyke hem met dien Koopman waarvan de Zaligmaker; Matth. 13. vers 45, 46. spreekt, nadien hy ons geen tydelyke en vergankelyke, maar eeuwige en onvergankelyke schatten voor den dag brengt; en 't was te wenschen, dat men meer diergelyke Kooplieden op de Amsterdamsche en Rotterdamsche Beurs mogt vinden. Onze Luthersche Godgeleerden bleven Spinoza ook niets schuldig. Zoo haast quam haar zyn *Tractatus Theol. Polit.* niet ter hand,

of

of se namen de pen op en schreven daar tegen. De voornaamste onder dezelve was D. Joh. Musæus Hoogleeraar der H. Godgeleertheid tot Jena, een schrander en deftig man, die in zynen tyd byna zyns gelyken niet hadde. Hy gaf nog by 't leven van Spinoza, te weeten in 't jaar 1674. een Disputatie van twaalf vellen uit, genaamt, *Tractatus Theologico Politicus ad veritatis lumen examinatus*; de Godgeleerde en staatkundige verhandeling, by 't ligt der waarheid onderzocht. Zyn grouwel en afkeer van dit Goddeloos vertoog, geeft hy pag. 2. 3. met deze woorden te kennen; *Jure merito quis dubitet, num ex illis, quos ipse dæmon, ad divina humanaque jura pervertenda, magno numero Conduxit, repertus fuerit, qui in iis depravandis operosior fuerit, quam hic impositos, magno Ecclesie malo, & Republice detrimento natus.* Dat is; men zoude met reden twyvelen, of'er onder die gene, die de duivel zelf, om Godde-
lyke

lyke en menschelyke regten om te keeren, in een groot getal gehuurt heeft, wel ymand gevonden is, die zig arbytzamer in 't verderven van dezelve vertoont heeft, als deze bedrieger, ten ongeluk van de Kerk, en tot nadeel van den Staat geboren. Pag. 5, 6, 7, 8. verklaart hy zeer net de Wysgeerige spreekwyzen van Spinoza zuiverende dezelve van alle dubbelzinnigheid, en klaarlyk aanwyzende, in wat zin hy de zelve gebruikt heeft, om zyn meening dies te beter te vatten. Pag. 16. § 32. Toont hy wat eigentlyk Spinozaas oogmerk is; te weeten, dat yder mensch by zig zelve een regt en vryheid heeft van den Godsdienst te geloven en vast te stellen, 't geen met zyn bevattning overeen komt. Op 't voorgaande 14 blad § 28. Wyft hy den staat des verschils tusschen ons Christenen en Spinoza duidelyk aan, en zoo gaat hy dit verhoog van Spinoza door, latende niet het geringste over, 't geen hy niet grondig en bondig wederlegt. Spinoza zelf moet de-

deze Schrift van D. Musæus gelezen hebben, want se wierd onder zyn nagelatenne boeken gevonden. Ik voor my zegge, dat noyt ymand beter tegen Spinozaas Godgeleerde staatkunde geschreeven heeft, als dezen Hoogleraar, werdende hem dit getuigenis ook van andere gegeven. De zoo genaamde *Theodorus Securus*, Auteur van een Traactaatje *Origo Atheismi* oorsprong der ongodistery, schryft onder anderen in zyn boekje. *Prudentia Theologica* de Godgeleerde voorzigtigheid genaamt; ik verwonder my, dat *Musæi exercitatio* tegen Spinozahier in Holland zoo weynig bekend ofte vinden is, de Hollanders zouden zien, wat dien schranderen Godgeleerde boven alle andere daar in gedaan heeft. De Heer Fellerus in *Continuatione Universalis leti*; zegt van hem. *Celeberrimus ille Jenensium Theologus Joh. Musæus, Spinoze pestilentissimum fatum, acutissimis, queis solet, telis confodit*; dat is, die zeer vermaarde Jeensche Godgeleerde Joh. Musæus, heeft die ver-

vergifte vrugt van Spinozá, naar gewoon te met zeer fcherpe pylen doorschoten. Even dezen Heer maakt ook gewag van Fridericus Rappoltus, Hoogleeraar der H. Godgeleertheid tot Leipzig, dewelke in zyn Intree-oratie Spinozaas gevoelen wederlegt heeft; hoewel ik vinde dat zulks maar bedektelyk gefchiet is zonder Spinoza te noemen. De Tytel daarvan is *Oratio contra naturalistas, habita ipsis calendis Junii Anno 1670.* Zynde te vinden in *Operibus Theolog. Rappolti Tom. I. pag. 1386. sqq.* Uitgegeven door D. Joh. Bened Karpzovius, en gedrukt tot Leipzig in 't jaar 1692. D. Joh. Konradus Durrius Hoogleeraar tot Altorf, heeft het zelve gedaan in een byzondere Oratie, die ik zelve niet en hebbe, dog my van andere zeer aangeprezen werd. In 't jaar 1681. Gaf Sr. Hubert de Verfe een Boek in 't ligt, genaamt *l'impie convaincu, ou dissertation, contre Spinoza, dans laquelle l'on refute les fondemens de son Atheisme* in 't jaar 1687. Schreef Pierre Yvon Neef en

en leerling van Mr. Labadie, en Prædicant der Labadisten tot Wiewerden in Vrieland, een Tractaatje tegen Spinoza wiens Tytel is *l'impietè vaincue*. De Heer Moreri in het byvoegfel van zyn Lexicon of Woorde-boek onder de naam van Spinoza verhaalt, dat Petrus Daniel Huetius in zyn Tractaat de *Concordia rationis & fidei* van de overeenkomst der vernuft en des geloofs, in 't jaar 1692. tot Leipzig herdrukt. (*Vid. acta Erudit. Lips. Anno 1695. pag. 395.* Alwaarfe Spinozaas gevoelen opregtelijk aanvoeren en deftig wederleggen.) Richardus Simon en Mr. la Motte Franfen Prædicant in de Savoy tot Londen het zelve gedaan hebben. Ik heb deze Schriften wel gezien, dog onkundig in de Franfe Taal, kan ik van dezelve niet oordeelen. De Heer Petrus Poiret thans tot Reinsborg by Leyden woonagtig heeft by de tweede druk van zyn Boek *de Deo, anima & malo* gevoegt een verhandeling, genaamt *Fundamenta Atheismi eversa, sive specimen*

absurditatis Spinosianæ, die wel waardig is, van met een gezond oordeel gelezen te werden. Eindelyk is in 't jaar 1690. Na 't overleyden van den Auteur uitgekomen, *Christophori Wittichii Professoris Leidensis Anti Spinoza, sive Examen Ethices B. de Spinoza*; zynde het zelve naderhand in 't Hollantsch vertaalt, en tot Amsterdam by de Waasbergens gedrukt. De schryver van 't heilloze Tractaat, vervolg van 't leven van Philopater, ontziet zig niet als een vuiten hond de doode beenderen van deze geleerde man schendig aan te blaffen en t'onteeren, voorgevende, dat hy, zynde een deftig Wysgeer, en een groot vriend van Spinoza, overmits zy makanderen verscheydemaal gesproken en gemeenschap van brieven gehouden hebben, in een verstand met hem zoude geweest zyn, en om voor geen Spinozist gehouden te worden, deze wederlegging van deszelfs zedenleer opstelt hadde, die dan na zyn dood, tot redding van zyn eer door den druk was ge-

gemeen gemaakt. Ik weet niet, waar dien onbeschoften lasteraar de leugens van daan haalt, en met wat schyn van waarheid hy dezelve wil bevestigen? wie heeft hem van de gemeenzamen omgang en van de brieven, die dezen Heer met Spinoza zoude gehouden en gewisselt hebben, verslag gedaan? Ik vinde geene daarvan nog in zyn gedrukte, nog andere nagelatene brieven, en dit doet my geloven, dat deze schendbrok zulks verziert en uit zyn poot gezogen heeft. Ik hebbe de Heer Wittichius zelve noyt gesproken maar zyn Susters zoon M. Zimmerman die in de laatste jaren by hem gewoont heeft, en thans een Engelsch Prædicant van de Bisschoppelyke Kerk is, heeft my geheel anders beregt, en my zelfs een ontdekking en wederlegging van Spinozaas gevoelen in Schrift getoont, hem van zyn Oom ter penne gedicteert. En wat behoeft men meer tot verantwoording van dien man te zeggen, als den Lezertot deze zyn laatste Schrift, die

hy met den dood bevestigt heeft, af te vaardigen. Wat Christelyk gemoed zal gedenken, ik gefwyge fchryven, dat dit uit geveynstheid zoude geschiet zyn, om niet met den mantel van ongodistery ter Kerke te gaan, zouw het uit de gewaande omgang en voorondergestelde briefwisseling tusschen haar byde volgen, zoo mogt ik, en andere Leeraars met my voor zodanige lasteraars wel vrezen, nadien het ons zomtyds wel te beurt valt, dat we met zodanige menschen verkeeren moeten. Ik wil ook Willem Deurhof van Amsterdam zyn lof en eere garen gunnen, die in zyn werken doorgaans, en inzonderheid in zyn voorleeringe der H. Godgeleertheid Spinozas gevoelen aangrypt; van wien de Heer Frans van Halma in zyn aanmerkingen op 't leven en gevoelen van Spinoza pag. 85. met regt mag zeggen, dat hy 't gevoelen van Spinoza zoo kragtig wederlegt heeft, dat tot nog toe niemand der ongodisten heeft bestaan, dezen scherpzinnigen

zinnigen Schryver voor de vuist op te nemen; en dat hy nog in staat is om de lasteringen, van den schryver des levens van Philopater pag. 193. &c. af te schudden en hem de mond te stoppen; 't geen de Heer Bayle Leeraar der Wysgeerte tot Rotterdam, en de Heer Jaquelot te dier tyd Leeraar der Franse Gemeente alhier in 's Gravenhage, tegenwoordig Hof-prediker van zyn Koninklyke Majesteit van Pruyssen, in hare geleerde en welgegronde aantekeningen over Spinozaas bedryf Schriften en gevoelens gedaan en lofselyk uitgevoerd hebben, heeft ons François van Halma vermaart en geleert Boekverkoper tot Utrecht, door zyn vertaling medegedeelt, hebbende een voorrede, beneffens eenige grondige aanmerkingen op 't vervolg van 't leven van Philopater daarby gevoegt, waardig om van yder gelezen te worden.

ARTICUL. XIV.

Spinozaas ziekte dooden Begravenis.

IK en heb my thans niet voorgenomen, een wydloopig verhaal te doen van die Schryvers, dewelke by dezen tyd, ter gelegenheid van de Heer Frederik van Leenhof Leeraar der Gereformeerden tot Zwol zyn Hemel op Aarden (een vertoog aldus genaamt) 't gevoelen van Spinoza hebben aangetaft, en getoont dat het zelve op de gronden van dezen ongodist was berustende. Ik zal veelmeer tot het overlyden van Spinoza overgaan. Hier van vinde ik zoo veele verkeerde beschryvingen, dat ik my verwonderen moet, hoe geleerde lieden dien aangaande, geen beter onderzoek gedaan, maar slegts van hooren zeggen hunne vertellingen in 't ligt gegeven hebben. Ik moet een staaltje daar van op 't tapyt brengen. De Heer Menagius Lid der Franse Hooge Schoole tot Parys, schryft in

in 't tweede deel van zyn Menagiana, bestaande in klemredenen, vermakelyke voorvallen, schrandere gedagten &c. tot Amsterdam in 't jaar 1695. by Pieter de Laure in 12 gedrukt, op 't 15. blad aldus. Spinoza is gestorven, gelyk zommige willen van schrik en vreeze, dat hy te Parys in hegtenis zoude raken. Hy was in Vrankryk gekomen ten verzoeke van twee hoog aanzienlyke Personaadjes, die met hem verlangden te spreken; de groote Ryksdienaar Pompone, zeer yverig in 't stuk van zyn Godsdienst, dit verstaan hebbende, oordeelde dat Spinoza niet veel goeds in Vrankryk zoude uitwerken, en besloot, om dat voor te komen, hem in de Bastille te laten fluiten, waarvan Spinoza gewaar-schouwt zyn biese pakte en doorging, en men zegt, dat hy in 't gewaad van een Koordedrager weder naar Holland is gevloten; hoewel de Heer Menagius dese laatste omstandigheid zelfs geloven wil. Dit zyn altemaal

verdigtzels; Want het is zeker, dat Spinoza noit in Vrankryk geweest is, maar dat hy wel door Heeren van aanzien daar toe verzogt is geworden, heeft hy dikwils zelfs aan zyn huisgenoten bekent, daar by voegende, dat hy noit hoopte zoodwaas te worden, van zulks te doen. Dat hy voorts van schrik en vreeze zouw gestorven zyn, daarvan zal hier beneden het tegendeel aangewezen werden. Ik zal diensvolgens zyn dood onpartydig en met bygevoegde bewyfen beschryven, nadien dezelve neffens zyn begrafenis alhier in 's Gravenhage is voorgevallen. Spinoza was van een ongesonde lichaams gesteldheid, hebbende wel twintig jaaren de teering gehad, waardoor hy seer mager, en daarby genoodsaakt wierde, om zig boven gemeen matig in eeten en drinken te houden. Niemand van de huisgenoten had de minste gedagten, dat zyn einde zoo naa by was, en dat hem de dood zoo schielyk overvallen

len

len zoude; Want des Zaturdags zynde den 22. February ging zyn Huisheer met zyn liefste in de Boet-en voorbereydning Prædicatie, alzo 's Zondaags daar aan, zynde de Zondag voor Vastelavond in onze Luthersche Kerk 's Heeren Avondmaal zoude bedient werden. De Huisheer omtrent vier uuren uit de Kerk t'huis komende, quam ook Spinoza van zyn kamer naa beneeden, rookte een pyp tabak, en sprak een geruimen tyd met hem, zelfs van de Prædicatie, die 's agtermiddags gehouden was, gaande daarop vroeg na bed op de voorkamer, die tot zyn gebruik was, en daar hy op sliiep. 's Zondaags morgens voor Kerk tyd quam hy weder na beneeden. Sprekende met den Huisheer en zyn liefste. Hy hadde een zeker Medicus L. M. van Amsterdam by zig ontboden, die aan de huisgenoten belaste van een ouden haan te kopen, en dezelve nog dien morgen te koken, op dat Spinoza 's middags het nat daarvan

nuttigen mogt, gelyk dan geschiede; en de Huisheer neffens zyn liefste t'huis komende, at hy daar nog met smaak van. 's Agtermiddags gingen de huisgenoten gezamentlyk ter Kerk, blyvende de voornoemde Docter L. M. alleenig by hem; maar uit de Kerk komende, hoorden se dat Spinoza ten drie uuren in tegenwoordigheid van deze Doctor overleden was: dewelke nog dien zelven avond met de nagtschuit weder naar Amsterdam vertrok, ziende na de verstorvene niet eens meer om, nadien hy eenig geld 't geen Spinoza had laten op de tafel leggen, te weeten een Dukaton, en nog eenig kleyn geld, beneffens een mes met een zilver hegt by zig gestoken had, en daarmede doorgestaan was. Daar is veel Schryvens en wryvens aangaande eenige omstandigheden, die in zyn ziekte en by zyn overlyden zouden voorgevallen wezen. Men verhaalt (1) dat hy zorg gedragen hadde, van op zyn uiterste door geen bezoek ver-
rascht

rascht of overvallen te werden. (2) Dat men hem eens of meer malen deze woorden had hooren uitboezemen: God weest my zondaar genadig. (3) Dat hy dikwils gezugt hadde O God! En dat hy, de omstanders hem gevraagt hebbende, of hy dan nu de wezentlykheid van God erkende, dien hy als een regter na zyn dood te vrezzen had, gezegt zoude hebben, dat de gewoonte hem deze naam van God deede over de tong rollen. Men zegt (4) dat hy de Maankopzap in voorbaat by zig hadde, 't zelve op 't naderen van zyn dood bezigde, de Gordynen van zyn Ledekant toehaalde, en in een gevoelloze slaap de eeuwigheid berykte. (5) Dat hy belast zoude hebben, dat niemand by aannadering van zyn einde by hem zouw gelaten werden, als mede, dat hy nu zyn uiterste gevoelende, de vrouw van 't huis had laten by zig komen, en aan haar verzogt te beletten dat geen Prædicant hem in deze staat mogt

mogt bezoeken, om dat hy zonder woort geschil wilde sterven, &c. Ik heb deze dingen nauwkeurig onderzocht, en de Huisheer neffens zyn liefste byde nog in leven zynde verscheydenmaal daarover gevraagd, maar se zeggen my volstandig, dat se niet de geringste kennis daarvan hebben, en dat se de meeste part van deze verhaalde omstandigheden voor onwaarheden houden: Want noit had hy haar verboden, dat se geen bezoek aan hem zouden toelaten, daar was ook in zyn uiterste niemand by hem geweest, als die Medicus van Amsterdam; niemand had hem hooren die taal voeren, God was my zondaar genadig, want hy nog de huisgenoten geen gedagten van zyn sterven hadden: Hy lag ook niet te bedde, maar was de laatste morgen nog beneden, ook sloop hy in geen Ledekant, maar in een bedstede op de voorkamer. Dat hy de vrouw van den huize zoude verzocht hebben, van geen Prædicant by hem te laten, daar-

daarvan zegt zy, dat se zulks nooit uit
 zyn mond gehoord heeft. Het roepen
 van O God! In zyn ziekte heeft ook
 niemand van de huisgenoten gehoord,
 want hy een quynende ziekte hadde,
 en van een stouwen of ongevoeligen
 imborst was, bestraffende dikwils an-
 dere, wanneer se zig in hunne ziek-
 ten al te lachertig en kleynzeerig ver-
 toonden. Dat hy zig eindelyk van
 Maankoppenzap-zouw bedient heb-
 ben, om gevoellooste sterven, zulks
 is de huisgenooten meede onbewust,
 die hem egter al 't gene hy aan spys,
 drank en medicynen gebruikte, toe-
 gerykt hebben. Ik vinde het ook niet
 op des Apothekers Rekening, daar
 dog zelfs 't gene hem den Amsterdam-
 schen Doctor den laatsten dag veror-
 dineert heeft uit d'Apotheek gehaalt
 is. Zyn huisheer daartoe verzogt
 zynde, bezorgde zyn begravenis, bly-
 vende Jan Rieuwertsz. Stads Boek-
 drukker tot Amsterdam borge, dat hem
 alle onkosten zouden betaalt werden,

ver-

verzekerende hem hiervan ten overvloed door een brief op den 6. Maart 1678. van Amsterdam aan hem geschreven; waarin hy met eenen gewag maakt, dat die vriend van Schiedam (van wien boven melding geschiet is) om zyn goed hert te toonen, en te bewyzen, dat de overledene hem een goed vriend geweest was, 't gene dat St. van der Spyk nog te Prætendeeren hadde, alreets aan hem had toegezonden, 't geen hy hem hiermede overmaakte. De Voorzanger van onze Lutherfche Kerk, zynde een Schrynerwerker, maakte de Dood-kist, volgens bygaande reekening.

Rekening van 't gene Paulus van der Haard geleverd heeft ten behoeve van de Heer Spinoza.

1. Een Dood-kist gemaakt. 18 gl.
2. Nog geleevert 9 Schroeven. 3 gl.

Somma 21. gl. 3. fl.

In dank betaalt den 26 Febr. 1677.

By my Paulus van der Haard.

't Lyk

't Lyk boven aarden staande wierd door den Apotheker Joh. Frederik Schröder gearresteert wegens een rekening van geleverde medicynen, zig belopende op 16. gl. 2. st. Ik vinde daar in wel wat *Tinctura ex Croco*, Balsam, Poeyers &c. Maar geen Maankoppenzap deze rekening wierd hem door den Huisheer met 14. gl. 12. st. Voldaan, volgens bygaande quitantie.

Dezen inhoud met 24. gl. en 12. st. Betaalt van Monst. Hendrik Spyk den 10. November 1677.

Johan Frederik Schröder *Apotheker.*

Het Lyk wierd den 25. Febr. met 6 Karossen in de Nieuwe Kerk op 't Spuy begraven, en van veel aanzienelyke luiden uitgeleid. De quitantie hiervan luid aldus.

Den 25. Febr. 1677. is Begraven Benedictus Spinoza het regt is 20 gl.

*Bekenne hiervan voldaan te zyn,
Teuntje Pieters weduwe van den
Controlleur Norwiths.*

De

De vrienden van de Begravenis komende, wierden naar Borgerlyke gewoonte met een dronk wyn beschonken, waarvan ik deze gequiteerde rekening vinde.

Anno 1677. In't sterfhuis tot Monst. Spyk debet aan Geridina Boom den 24. Febr. 20. Stoop wyn met den impost en Kraangeld. 19. gl. 13. st.

Ik ondergeschrevene bekenne hiervan voldaan en betaalt te zyn den 28. Febr. 1677.

Geridina Boom.

Een Chirurgyn die hem gebalbiert hadde, gaf deze rekening in;

De Heer Spinoza NB Zaliger debet aan Abraham Kervel, Chirurgyn voor 4 Jaars balbierens 1 gl. 18. st.

De Lykenbidders maakte een diergelyke Compliment in zyn overgegeven rekening;

De

*De Erfgenamen van NB Zaliger
zynde B. Spinoza debet aan Cornelis
Brekeveld Ordinarie bidder ofte Aan-
spreker in 's Gravenhage, zig belo-
pende 13. gl. 4. st. 2. penn.*

Bekennende op den 28. Febr. 1677.

Daarvan voldaan te zyn.

't Zelve dede een Blikflager Liber-
tus van der Burg; volgens 't opschrift
van zyn Rekening;

*Memorie van 't gene voor myn Heer
Spinoza NB Zaliger gemaakt is &c.*

4. gl. 8. st.

*Bekenne hiervan voldaan te zyn
den 14. Sept. 1677.*

Zoo luid ook de Rekening van een
Franse Kramer;

*Gelevert tot de Begravenis van myn
Heer Spinoza Zaliger 1677. den 25.*

Febr. 6 Paar Witte Handschoenen tot

O

13. st.

13. *st. het paar maakt. 3. gl. 18. st.*
Bekenne hiervan voldaan te zyn.
 Thomas Talbot.

Nog een Blikflager vereerde den overledenen met dezen Tytel.

Den 6. December, 1676. geleverd ten dienste van myn Heer Spinoza Zaliger by my Adriaan van Til een Blikke Canteer Tregter gemaakt met een pyp daaraan. 4 2. gl. 10. st.
Hier van ten dank voldaan,
Adriaan van Til.

Deze menschen moeten niet geweten hebben, op wat gronden Spinoza gebouwt heeft, se zouden anders met het woord Zaliger zoo ligt niet gespeelt hebben, of 't is misschien van haar geschreven na de gemeene trad, heden-daags in gebruik, waardoor ook de reukeloose menschen, die zonder eenige teekenen van boete of bekeeringe in hare zonden gesmoort zyn,
 Za-

Zalig, of van Zaliger gedagtenis noemt.
 Spinoza Begraven zynde liet zyn
 Huisheer deszelfs nalatenschap Inven-
 tarifeeren door een Notaris, die zyn
 Rekening in dezer form heeft ingele-
 vert.

*Declaratie van 't geen de Notaris
 Willem van den Hove heeft verdient
 in den Boedel van Zaliger de Heer
 Benedictus de Spinoza beloopt zig.*
 17. gl. 8. st.

*Den inhoud dezes voldaan Actum
 Hage den 14. November. 1677.*

De Zuster van den overledenen Re-
 becca de Spinoza, gaf zig ten sterf-
 huize aan als Erfgenaam van zyn nala-
 tenschap, dog zy en wilde de onko-
 sten die op de Begravenis waren ge-
 gaan, als mede eenige nagelatene schul-
 den niet voor af betalen. Zy wierd
 dienswegen tot Amsterdam, door Rob-
 bert Schmeding als procuratie van Sr.
 van der Spyk hebbende aangesproken,

volgens Notariale Acte den 30 Maart. 1677. By Libertus Loef daarover opgesteld, maar zy wilde wel eerst weeten, of 'er ook wat overschieten zoude. Ondertusschen verkreeg S_r. van der Spyk Authorische van den Ed: A. A. Geregte in 's Gravenhage, om de nagelate goederen van Spinoza op 't openbare Boelhuis te laten verkopen, werdende de penningen ter Conchergie gebragt, en aldaar door zyn voornoemden Zuster gearresteert, die, merkende dat het overschot daarvan niet of zeer weynig zyn zoude, niet langer in oppositie wilde komen, en den imboel varen liet. De Procureur Johan Lukkertz, die den Huisheer bedient hadde, bragt daarvoor 33. gl. 16. st. in Rekening waarvan hy den 1 Juny 1678. bekent voldaan te zyn. Den Imboel wierd den 4. November 1677. op 't ordinaris boelhuis alhier verkogt door Rykus van Stralen, Ordinaris Boelverkoper, die 't hoeft van zyn rekening aldus opstelt.

Boe-

*Boel-cedulle van zodanige boeken, klee-
ren, geslepe glazen als anders, als ten
verzoeke van S^r. Hendrik van der
Spyk, als by den Ed: A. A. Gereg-
te van 's Gravenhage Geauthoriseert
zynde, op 't ordinaris boelhuis zyn
verkocht ten zynen huize op de Burg-
wal den 4. November 1677. welke
goederen toebehoord hebben S^r. Bene-
dictus Spinoza Zaliger. &c.*

Ik vinde aldaar een koddigen en regt
Philosooffchen Imboel, eenige kleyne
boekjes, kopere printjes van deze en
gene, stukjes van geslepe glazen, in-
strumenten om dezelve te slypen &c.
Hoe zuinig en spaarzaam hy zig moet
beholpen hebben, zie ik uit het gene
tot zyn lyf behoort heeft. Zyn Turk-
sche gryne mantel, ook een broek
wierd verkocht voor 21. gl. 14. ft.
nog een Couleurde mantel voor 12.
gl. 14 ft. vier slaaplakens 6. gl. 8.
ft. zeven hemden 9. gl. 6. ft. een bed
en

en peul 15. gl. Negentien Rabbatten
 1 gl. 11. ft. Vyf neusdoekken 12. ft.
 twee roode gordynen, een spreij en
 een kleetjen op 't bed. 6. gl. zyn zil-
 verwerk bestond in twee zilvere ges-
 pen, die voor 2. gl. 10. ft. verkogt
 wierden. De geheelen Imboel bedroeg
 zig 430. gl. 13. ft. de onkosten van
 de verkoping afgetrokken bleef over
 390. gl. 14. ft. 8. penn.

Dit is het gene ik van Spinozaas le-
 ven en sterven heb kunnen naspeuren
 en vinden. Hy is overleden den 21.
 February, des jaars 1677. en op den
 25. van dien begraven, out zynde 44.
 Jaren, 2 maanden, en 27 dagen.

E I N D E.

